

2. Національний банк України. / Офіційний сайт. [Електронний ресурс]: Режим доступу <http://www.bank.gov.ua>.

3. Васильєва, Т. А. Капіталізація банківської системи України: проблеми та перспективи / Т. А. Васильєва // Міжнародна банківська конкуренція: теорія і практика: зб. тез доп. V Міжнародної науково-практичної конференції (27-28 травня 2010 р.): у 2 т. / Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи Національного банку України». — Суми, 2010. — Т. 1. — С. 37—40.

4. Структура активів, зобов'язань, власного капіталу та фінансові результати діяльності банків України за станом на 01.01.2012 р. // Вісник Національного банку України. — 2012. — № 3. — С. 49—71.

5. Раєвська Т. Практичні підходи до оцінки ризиків у діяльності банків / Тетяна Раєвська // Вісник Національного банку України. — 2005. — 38. — С. 9—15.

6. Інструкція Про порядок регулювання діяльності банків в Україні затверджена постановою Правління НБУ № 368 від 28.08.2001 р. / Офіційний сайт. [Електронний ресурс]: Режим доступу <http://www.bank.gov.ua>.

7. Раєвський К. Роль субординованого капіталу у формванні ресурсної бази банків / Костянтин Раєвський, Максим Алексеєнко // Вісник Національного Банку України. — 2001. — № 9. — С. 18—20.

Стаття надійшла до редакції 28 травня 2012 р.

УДК 336.226/1+005.913

Ушеренко С. В., канд. екон. наук, доцент
кафедри фінансів підприємств,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ФОРМУВАННЯМ ПРИБУТКУ ПІДПРИЄМСТВА З УРАХУВАННЯМ ЦИКЛІЧНОСТІ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ

АННОТАЦІЯ. У статті узагальнено результати досліджень теоретичних аспектів управління формуванням прибутку підприємства і визначено напрями його удосконалення з урахуванням стадії економічного циклу

КЛЮЧОВІ СЛОВА: економічний цикл, ефективне управління, прибуток, управління прибутком, фінансовий менеджмент, формування прибутку

АННОТАЦІЯ. В статье обобщены результаты исследования теоретических аспектов управления формированием прибыли предприятия и

определены направления его совершенствования с учетом стадии экономического цикла

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: экономический цикл, эффективное управление, прибыль, управление прибылью, финансовый менеджмент, формирование прибыли

ABSTRACT. *The article generalizes the results of the research on theoretical aspects of administration of framing of enterprise's profit and identifies ways of its improvement, with account of the level of the economic cycle*

KEY WORDS: economic cycle, sound management, profit, profit administration, financial management, framing of profit

Постановка проблеми зумовлена тим, що умовах ринкової економіки головною метою діяльності підприємства є досягнення максимального прибутку, оскільки саме прибуток є основою та джерелом коштів, що забезпечують інноваційний розвиток. Питання прибутковості як узагальненого відображення позитивних результатів діяльності підприємства в абсолютному і відносному вимірі, займають важливе місце у системі теоретичних досліджень фінансово-економічного спрямування. Особливої значущості вони набувають для підприємств, які здійснюють вибір ефективних управлінських рішень за наявності збиткових результатів. Управління підприємством відіграє ключову роль у забезпеченні прибутковості його діяльності в умовах жорсткої ринкової конкуренції. Важливим для підприємства є формування ефективної системи управління операційною, фінансовою та інвестиційною діяльністю з урахуванням циклічності ринку, оскільки обсяги попиту, реалізації, грошових потоків прибутку на мікроекономічному рівні суттєво залежать від стадії макроекономічного циклу.

Щодо стану розробки проблеми, то слід відмітити наявність у наукових дослідженнях вітчизняних та зарубіжних вчених ґрунтовних розробок ефективного управління підприємством в цілому та його окремих напрямів У фундаментальних працях відомих зарубіжних економістів — С. Ф. Брігхема, Дж. К. Ван Хорна, В. В. Ковальова, Р. Н. Холта — знайшли відображення теоретичні проблеми формування системи ефективного фінансового менеджменту в цілому і управління прибутком підприємства, зокрема.

Питання управління формуванням прибутку досліджені в численних публікаціях таких представників вітчизняної науки, як: І. О. Бланк, М. Д. Білик, Л. Д. Буряк, Ф. Ф. Бутинець, В. І. Іващенко, Г. Г. Кірейцев, Л. О. Лігоненко, В. О. Мец, А. М. Поддєрьогін,

С. Ф. Покропивний, Н. М. Ткаченко, В. П. Савчук, Н. М. Цал-Цалко. Значну увагу питанням управління прибутком підприємства приділено і в працях відомих російських вчених — М. І. Баканова, М. Н. Крейніної, Р. с. Сайфуліна, А. Д. Шеремета та багатьох ін.

Однак, потребують подальшого дослідження окремі питання, пов'язані з управлінням формуванням прибутку підприємства з урахуванням економічної кон'юнктури.

Метою даної статті є обґрунтування напрямів поліпшення управління формуванням прибутку підприємства з урахуванням особливостей стадії економічного циклу.

Виклад основного матеріалу ми починаємо з визнання беззаперечності того факту, що для підприємства, яке діє в ринкових умовах, прибуток є головною метою підприємницької діяльності, критерієм ефективності конкретної виробничої (операційної) діяльності, внутрішнім джерелом формування фінансових ресурсів, що забезпечують розвиток підприємства, головним джерелом зростання ринкової вартості і основним захисним механізмом від банкрутства [1, с. 11—16].

У 2011 році не було повністю подолано тенденцію збиткового функціонування українських підприємств, що виникла у зв'язку з фінансово-економічною кризою 2008—2009 років. Протягом 2010 року збитково працювало 36,8 % підприємств, якими було отримано 90,9 млрд грн збитків, що на 35,5 % менше, ніж за 2009 році. Однак, протягом січня — листопада 2011 року збитковими було 39,3 % підприємств, загальна сума збитків яких склала 87,1 млрд грн, що на 7,5 % більше, ніж у січні — листопаді 2010 року.

Зазначимо, що найбільше збиткових підприємств — у наданні комунальних та індивідуальних послуг, діяльності у сфері культури та спорту (51,1 % у 2010 році і 49,9 % у 2011 році). Стабільною залишається частка таких підприємств у промисловості — 41,8 % від загальної кількості підприємств відповідного виду діяльності у 2010 році і 41,4 % — у 2011 році.

Загальний фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування (без урахування результатів діяльності малих підприємств, банків і бюджетних установ) у 2011 році — 112 930,3 млн грн, який сформувався за рахунок прибуткової діяльності 64 % підприємств. Ці підприємства одержали 212 278,1 млн грн прибутку (зростання на 129,3 % по відношенню до 2010 року). Сума збитку інших 36 % підприємств склала 99 347,8 млн грн (101,4 % по відношенню до 2010 року) [2].

Для подолання збитковості підприємств, що масово проявилася в період останньої фінансово-економічної кризи, і забезпечення їх фінансової стійкості, платоспроможності та прибутковості у довгостроковій перспективі, необхідно впроваджувати поліпшувати фінансове управління підприємством через впровадження системи заходів, спрямованих на забезпечення збільшення грошових потоків за одночасного скорочення витрат.

Підприємство — складна економічна система, ефективне управління якою в умовах негативних впливів внутрішнього і зовнішнього середовища є основою його успішного функціонування та постійного зростання. Невід'ємною ознакою сучасного управління є готовність підприємства до стратегічних змін, які в умовах ринку є невідворотними.

Зміни, що відбуваються на підприємстві, можуть бути пов'язані з процесами, які відбуваються, як у зовнішньому, так і у внутрішньому середовищі. Вони можуть стосуватися розмірів підприємства, масштабів його функціонування, потенціалу і проявляються протягом усього життєвого циклу — на стадіях зростання, стагнації, спаду. Але якщо на зміни у зовнішньому середовищі підприємство не здатне вплинути — воно може лише більш або менш вдало пристосовуватися до них, то внутрішні зміни, які відбуваються у процесі фінансово-господарської діяльності лежать у зоні безпосереднього впливу фінансових менеджерів — йдеться, наприклад, про вибір джерел фінансування, розробку товарної, збутової та цінової політики тощо.

Готовність до стратегічних змін більш притаманна великим підприємствам внаслідок наявності стратегічного типу мислення, що характеризується сукупністю ознак [3, с. 146]: здатність до формування альтернативних варіантів розвитку підприємства; забезпечення гнучкої та адаптивної реакції підприємства на зміни, що відбуваються у зовнішньому та внутрішньому середовищі; здатність своєчасно реагувати на зміни та забезпечувати їх відповідними заходами організаційного характеру; спрямування діяльності підприємства відповідно до обраних стратегій, визначених цілей і завдань; створення умов для творчого розв'язання проблем підприємства, активізація новаторських підходів у прийнятті рішень персоналом; здатність узагальнювати різні точки зору керівників структурних підрозділів при визначенні орієнтирів розвитку підприємства.

Управління формуванням прибутку є складовою системою загального управління прибутком (охоплює його розподіл), до завдань якої відносять: збільшення загального обсягу прибутку за рахунок збільшення його від основної та інших видів діяльності; зниження витрат у процесі формування прибутку, забезпечення стабільності в отриманні прибутку; розподіл одержання прибутку у часі. [4, с. 181].

Управління формуванням прибутку підприємства, що діє в сучасних умовах наджорсткої конкуренції потребує вирішення сукупності питань, які можна згрупувати в теоретичний блок і практичний блок. Розробка теоретичних засад управління прибутком стосується уточнення його сутності, класифікаційних ознак, оптимального набору показників абсолютного і відносного виміру.

Нині найбільшого визнання набули два концептуальні підходи до визначення прибутку: за економічною концепцією прибуток являє собою перевищення виручкою зовнішніх і внутрішніх витрат, а за бухгалтерського підходу прибуток є перевищенням зовнішніх витрат, тобто акцентується увага на загальній виручці підприємства, нарощуванні капіталу.

У П(С)БО 3 «Звіт про фінансові результати» наявне визначення прибутку як суми, на яку доходи перевищують пов'язані з ними витрати, а, відповідно, збитку, як перевищення суми витрат над сумою доходу, для отримання якого були здійснені ці витрати [5].

Ми не вважаємо за доцільне постійне розширення кола економічних дефініцій. У наукових публікаціях наявні пропозиції розмежування і формалізації понять «ефективність» і «результативність» [6, с. 125]. Однак, ми підтримуємо позицію за якою поняття «ефективність» і «результативність» розглядаються в якості ідентичних [7, с. 123]. Порівняння планових і фактичних показників не потребує окремого категоріального визначення, фактичний результат відображає відхилення (абсолютне, відносне) від запланованого.

Поглиблені дослідження проблематики оцінювання ефективності діяльності підприємства щодо формування прибутку, зумовлюють пропозиції виділення наступних критеріїв: 1) оптимальне співвідношення засобів праці, предметів праці та витраченої праці; 2) позитивне сальдо між доходами і витратами; 3) рівень забезпечення добробуту тих суб'єктів ринкової економіки, які пов'язані у фінансово-господарському вимірі з визначеним підприємством [8, с. 161].

До пріоритетних напрямів розробки заходів для забезпечення прибутковості діяльності слід віднести: інструментарій діагностики ефективності діяльності, факторного аналізу рентабельності, кластерного аналізу для дослідження фінансових результатів діяльності підприємств, технологію оцінки результативних показників; економіко-математичне моделювання управління прибутком; показники взаємозв'язку прибутковості і фінансової безпеки підприємства.

При розробці виробничої програми і цінової політики слід враховувати всі можливі комбінації «обсяг реалізації — ціна», в процесі реалізації яких формується певний обсяг чистого доходу (прибутку, якщо враховувати коригування витратами). Зростання ціни за фіксованого обсягу реалізації тотожне зростанню обсягу виробництва за фіксованої ціни. Також, слід враховувати, по-перше, що за достатньої ємності ринку зменшення ціни при зростанні обсягу виробництва може забезпечити абсолютне і відносне зростання прибутку, а по-друге, що на обсяг безбитковості позитивно впливає загальне зменшення витрат (і постійних, і змінних).

За вже усталеного підходу з метою ефективного управління підприємством показники рентабельності за економічним змістом згруповано наступним чином: показники окупності витрат підприємства, що відображають віддачу кожної гривні витрат; показники рентабельності продажу, що показують величину прибутку підприємства з кожної гривні доходу; показники доходності капіталу, що відображають віддачу кожної гривні капіталу, що належить підприємству.

До показників, розрахунків яких базуються на витратному підході відносяться: рентабельність окремих видів продукції, рентабельність операційної діяльності, рентабельність інвестиційної діяльності і окремих інвестиційних проектів, рентабельність звичайної діяльності. Показники рентабельності продажу окремих видів продукції і загальної рентабельності продажу відображають співвідношення прибутку і виручки від реалізації продукції. Третя група показників рентабельності охоплює показники рентабельності сукупних активів, операційного капіталу, основного капіталу, оборотного капіталу, власного капіталу тощо [9, с. 5—11]. Зазначимо, що незважаючи на чітке групування показників, в літературі наявні різні методики їх розрахунку.

Для розробки прогнозів рівня прибутковості важливим залишається аналіз структури прибутку за видами діяльності і вибір оптимального набору показників рентабельності. Звіт про фінан-

сові результати дозволяє здійснити оцінку результатів діяльності не тільки в цілому — фінансовий результат (прибуток або збиток), але в розрізі видів діяльності.

Важливість комплексного підходу до управління формуванням прибутку проявляється і при розробці виробничих і маркетингових програм діяльності. Так, наприклад, запропонована економіко-математична модель максимізації цільової функції зростання рентабельності виробничу діяльності підприємства [10, с. 104] не враховує циклічність ринкової економіки. При розробці програм діяльності необхідно оцінювати не тільки виробничі можливості, але й реальну спроможність ринку щодо поглинання товарних обсягів. Аналогічно найкращі маркетингові програми не діють у кризових умовах загального зниження ємності ринку.

З огляду на зазначене, ми поділяємо позицію, за якою складовими системи управління формуванням прибутку в період циклічного зменшення ринкової активності має бути запобігання перевитрат усіх видів ресурсів, пов'язаних з виробництвом і виведенням на ринок товарів і послуг, що не користуються попитом, а також, запобігання або мінімізація витрат усіх видів ресурсів, пов'язаних з виробництвом і випуском на ринок товарів і послуг, за якими стимулювання попиту не дозволить досягти цілей підприємства [11, с. 214].

Серед очікуваних наслідків фінансово-економічної кризи, що негативно впливають на розвиток підприємств — скорочення попиту, насамперед, на продукцію промисловості. Методами протидії звуженню ринку, що є доцільними для використання є, поперше, продаж продукції у кредит, а, по-друге, зниження цін на продукцію за рахунок зниження або витрат, або прибутку. З метою зниження витрат виробництва і недопущення зменшення прибутку підприємства в умовах скорочення попиту (або збільшення прибутку в умовах стабільного попиту) доцільно управляти витратами з використанням операційного CVP — аналізу, який надає можливість фінансовим менеджерам виявляти оптимальні пропорції між постійними і змінними витратами. Як відомо, складність полягає у тому, що значна частина статей витрат є змішаними (містять і постійну складову, і змінну складову), а також у тому, що для різних підприємств поділ витрат на постійні і змінні не завжди є однаковим.

Відтак, для оперативного аналізу стану управління формуванням прибутку підприємств важливим є інтенсифікація викорис-

тання поряд із бухгалтерським обліком управлінського для постійного й оперативного контролю всіх господарських операцій. Контроль співвідношення постійних і змінних витрат, точки беззбитковості, структури і динаміки дебіторської та кредиторської заборгованості — є найактуальнішими на сьогодні напрямками посилення управлінської складової в діяльності підприємств.

Не менш важливим у сучасних умовах є питання управління якістю прибутку, що визначається його структурою за видами діяльності і за факторами формування. Основну частину прибутку структурованого за видами діяльності має забезпечувати надходження від основної операційної діяльності підприємства, що кореспондується з його місією і, водночас, орієнтує на концентрацію фінансових ресурсів у пріоритетному напрямі. Інноваційний розвиток підприємства сприяє покращенню якості прибутку структурованого за факторами техніко-технологічного і управлінського впливу.

У зв'язку з цим важливим є розробка альтернативних варіантів співвідношення прибутковості і ліквідності. У наукових публікаціях обґрунтована позиція щодо конфлікту між цільовими показниками прибутку та ліквідності, внаслідок чого пропонується для досягнення цілей підприємства вибрати один із критеріїв: прибутковість або ліквідність. Збільшення ліквідних ресурсів (наприклад, додатковий кредит) з метою зниження ризику, з одного боку, призводить до підвищення ліквідності, а з іншого, — до зниження прибутку за рахунок виплат процентів. [12, с. 85].

Вважаємо, що питання має вирішуватися не в площині протиставлення ліквідності і прибутковості, а у пошуку їх оптимального співвідношення з урахуванням сукупності факторів: вид діяльності, стадія розвитку підприємства, зовнішні умови впливу, стадія циклічного розвитку.

У результаті здійсненого дослідження нами сформульовані наступні висновки та пропозиції. Забезпечення інноваційного розвитку українських підприємств потребує вдосконалення управління формуванням прибутку кожного суб'єкта господарювання на основі дослідження теоретичних засад і реалізації прикладних питань. З урахуванням сучасних економічних реалій визначено пріоритетні напрями управління формування прибутку підприємства на основі реалізації комплексного підходу з урахування завдань, що виникають на певній стадії економічного циклу. Визначено, що вдосконалення управління формуванням прибутку має бути орієнтовано на оцінку реальної спроможності ринку щодо поглинання товарних

обсягів на різних стадіях економічного циклу; на оптимізацію витрат підприємства; поліпшення структури прибутку і досягнення оптимального співвідношення прибутковості і ліквідності з урахуванням сукупності внутрішніх і зовнішніх факторів.

Література

1. Бланк І. О. Управление прибылью: 2-е изд. — К.: Ника-Центр, Эльга, 2002. — 752 с.
2. Фінансові результати діяльності підприємств України. — [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.
3. Усик С. П. Вибір стратегії розвитку з урахуванням ступеня готовності підприємства до стратегічних змін // Актуальні проблеми економіки. — 2009. — № 6. — С. 142—149.
4. Блонська В. І., Паньків І. В. Прибуток — особливості його формування та використання в ефективному управлінні підприємством // Науковий вісник НЛТУ України. — 2011. — Вип. 21.5. — С. 179—184.
5. Наказ Міністерства фінансів України «Про Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 3 «Звіт про фінансові результати» від 31.03.1999 року. — [Електронний ресурс]. Режим доступу: [//www.ligazakon.ua](http://www.ligazakon.ua)
6. Климаш Н. І. Науково-теоретичні аспекти сутності понять «ефективність» та «результативність» // Наукові праці НУХТ. — 2009. — № 28. — С. 124—126.
7. Косячук Т. Ф., Галкіна Ю. Г. Результативність діяльності підприємства та її діагностика // Вісник Хмельницького національного університету. — 2009. — № 3. — Т.1. — С. 121—124.
8. Блонська В. І., Венгжин О. Р. Ефективне управління прибутком підприємства — основа його стратегічного потенціалу // Науковий вісник НЛТУ України. — 2011. — Вип. 21.17. — С. 160—165.
9. Савицька Г. В. Анализ эффективности деятельности предприятия. — М.: ООО «Новое издание», 2003. — 160 с.
10. Каркавчук В. Моделювання рівня рентабельності підприємства // Формування ринкової економіки в Україні. — 2008. — Вип. 18. — С. 103—106.
11. Калініченко З. Використання методу левериджу в управлінні структурою прибутку й капіталу // Економічний аналіз. — 2008. — Вип.2 (18). — С. 212—214.
12. Костирко Р. О. Оцінка потенціалу прибутковості підприємства для прийняття управлінських рішень // Вісник Хмельницького національного університету. — 2009. — № 4. — Т. 2. — С. 85—89.

Стаття надійшла до редакції 21 травня 2012 року.